

Hvem har makt over teksten?

Marilyn Frenchs *Kvinner*,
lest i lys av Giddens' og Foucaults bidrag til aktør- og strukturdebatten

SYNNØVE SKARSBØ LINDTNER

Stein Rokkan senter for flerfaglige samfunnsstudier (Rokkansenteret) har en todelt publikasjonsserie, i tillegg til en særtrykkserie. Publikasjonsserien redigeres av et redaksjonsråd bestående av forskningsdirektør og forskningsledere.

Redaksjonsrådet har ansvar for å vurdere og plassere publikasjonene som henholdsvis rapporter og notater.

I rapportserien trykkes ferdige vitenskapelige arbeider, for eksempel sluttrapporter fra forskningsprosjekter. Manuskriptene er vurdert av redaksjonsrådet eller en fagfelle oppnevnt av redaksjonsrådet.

Som notater trykkes arbeidsnotater, foredrag og seminarinnlegg. Manuskripter som trykkes som notater godkjennes av prosjektleder.

Som særtrykk utgis arbeider som allerede er publisert i vitenskapelige tidsskrift eller i bøker.

ISSN 1503-0946

ROKKANSENTERET
NYGÅRDGATEN 5
5015 BERGEN
TLF. 55 58 97 10
FAX 55 58 97 11
E-MAIL: POST@ROKKAN.UIB.NO
WWW.ROKKANSENTERET.UIB.NO

Hvem har makt over teksten?

Marilyn Frenchs *Kvinner*, lest i lys av
Giddens' og Foucaults bidrag til aktør-
og strukturdebatten

SYNNØVE SKARSBØ LINDTNER,

STEIN ROKKAN SENTER FOR FLERFAGLIGE SAMFUNNSSTUDIER

UNIVERSITETSFORSKNING BERGEN

MARS 2009

Notat 1 – 2009

INNHold

1. PROBLEMINNKRETSING OG - FORMULERING	3
2. <i>KVINNER</i> I ET AKTØRPERSPEKTIV	9
2.1. Disposisjon til analyse av <i>Kvinner</i> s virkningshistorie	10
3. EN STRUKTURORIENTERT TILNÆRMING TIL KVINNER	15
3.1. Forslag til diskursanalyse av <i>Kvinner</i>	16
4. AVSLUTNING	18
Litteratur:	19

Forord

«Hvem har makt over teksten - Marilyn Frenchs *Kvinner*, lest i lys av Giddens' og Foucaults bidrag til aktør- og strukturdebatten» ble opprinnelig holdt som vitenskapsteoretisk innlegg, ved Institutt for Arkeologi, historie, kultur- og religionsvitenskap, Humanistisk fakultet, høsten 2008. Innlegget ble bedømt og godkjent av Rasmus Slåttelid (SVT), Nils Gilje (hovedveileder/AHKR) og Tove Fjell (opponent/AHKR). Innlegget var et resultat av en prosess som ble påbegynt på Voss vinteren 2008, i forbindelse med kurset i vitenskapsteori. Det ble til helt i starten av arbeidet med mitt PhD-prosjekt «Når det personlige publiseres - fremstillinger av politikk i norske feminismeoffentligheter» (påbegynt høsten 2007). Flere skal ha takk for å ha spilt en uvurderlig rolle for tilblivelsen av teksten: Dette er først og fremst Nils Gilje, Rasmus Slåttelid og mine medstipendiater/kollokvievenner ved AHKR, Sigurd Sandmo og Baard Skogrand. Min biveileder Tone Hellesund var dessuten en viktig pådriver for at prosjektet skulle dras i land, og prosjektsamarbeidspartner Hilde Danielsen ved «Da det personlige ble politisk» var en viktig diskusjonspartner. Hele «kulturgruppen» ved Rokkansenteret bidro med gode kritiske kommentarer da de leste innlegget i Paris i 2008.

Synnøve Lindtner
Stipendiat

Sammendrag

Hvordan kan ulike begreper om sosial handling kan gi grunnlag for ulike måter å lese tekster? Med utgangspunkt i romanen *Kvinner* (Marilyn French 1977) studeres Giddens' aktørorienterte handlingsteori og Foucaults diskursanalyse som ulike lese måter. Begge tar utgangspunkt i at selvet og identiteten er sosialt konstruert, men er splittet i synet på hvor styrende det samfunnsmessige er i forhold til det individuelle, og på hvilket spillerom individene har i sine meningsdanningsprosjekter; en splittelse som smitter over på forståelsen av hvilke historiske betydninger vi kan tillegge konkrete (politiske) tekster - og hvilken rolle i tekstproduksjonen, og dermed i den sosiale konstruksjonen av virkelighet, vi skal gi den skrivende aktøren. I lesningen hevdes det at Giddens' og Foucaults motstridende syn kan gi supplerende lesninger av teksten: Der en lesning av romanen som et uttrykk for sosial handling viser hvordan ulike aktører gjennom produksjonen, distribusjonen og resepsjonen av teksten påvirket samtidige normer og oppfatninger av virkeligheten, tydeliggjør diskursanalysen hvilke meningsmønstre teksten var betinget av og reproduserte uavhengig av disse aktørenes intensjoner.

Summary

How do different notions of social agency provide for different readings of a text? In this essay, the novel *Women* (Marilyn French 1977) is analysed both as an example of «social agency» (Giddens 1987) and as an «expression of discourse» (Foucault 2005). Both perspectives see the self and the identity as socially constructed. They do, however, offer different explanations for what governs this construction and they have different approaches to individual freedom in the process of filling meaning into their environments. The essay argues that the different views presented by Giddens' and Foucault can provide us with two supplementary understandings of the text: While the latter shows us how the novel can be read as an expression of social agency, a process in which different agents through the production, distribution and reception of the text have influenced contemporary norms and opinions, the former perspective illustrates the structure of meaning the text depended on independently of the intentions of these agents.

1. Probleminnkretsing og -formulering

Da romanen *Kvinner* kom ut på det amerikanske bokmarkedet i 1977, ble den raskt en bestselger og et must blant de som identifiserte seg med den nye kvinnebevegelsen, slik den var veletablert både i USA og Europa på dette tidspunktet. Året etter kom romanen på norsk og fortellingen om Mira Ward - den amerikanske forstadshusmoren som skiller seg og blir student ved Harvard i årene rundt 1968 - ble nå et yndet tema også i det norske ordskiftet om hvordan den feministiske kampen skulle og burde føres. I etterkant kan vi anta at romanen leverte et viktig bidrag til den feministiske motoffentligheten som etablerte seg på 70 tallet, og at teksten på mange måter er representativ for den *kvinneligheten* deler av bevegelsen kjempet for, blant annet ved å forstå og bruke begreper om «frihet» og «selv» på bestemte, avgrensede måter¹. Vi kan også anta at denne nye kvinneligheten på mange måter tangerer den feministiske identiteten som, slik flere har påpekt, har hatt en viss konstituerende kraft i vestlige samfunn de siste 30 – 40 årene – og da ikke bare på kvinnerollen isolert sett, men på samfunnet som helhet². Men, hva vil det egentlig si at en tekst kan analyseres som bærer av en viss type historisk konstituert og konstituerende «kvinnelighet»? Hvem har makt over tekstens mening og dens bidrag til meningsdannelsen? Er det Marilyn French, feminist, forsker og forfatter av *Kvinner*, eller må vi se tekstens bidrag til samfunnets lange tale om hvordan det skal se ut som resultat av andre, og langt mer diskursive prosesser?

Mitt mål med dette innlegget er å drøfte hvordan ulike begreper om sosial handling kan gi grunnlag for ulike måter å forstå og lese tekster - for eksempel de som kan sies å ha bidratt til en feministisk-individualistisk selvforståelse og dennes historiske konstitusjon. Utgangspunktet for drøftningen er forskjellige sosialkonstruktivistiske retningers syn på aktørenes kontroll over hva deres handlinger betyr og gjør. Mens forståelser av selvet og identiteten som sosialt konstruert synes å være veletablerte både i humaniora og samfunnsfagene, er flere av retningene splittet i synet på hvor styrende det samfunnsmessige er i forhold til det individuelle, og på hvilket spillerom individene har i sine meningsdanningsprosjekter (Priour 2002). Denne splittelsen smitter over på forståelsen av hvilke historiske betydninger vi kan tillegge konkrete (politiske) tekster – og hvilken rolle i tekstproduksjonen, og dermed i den sosiale konstruksjonen av virkelighet, vi skal gi den skrivende aktøren. Delvis i polemikk mot den marxistiske frigjøringsstanken har for eksempel Michel Foucault hevdet at tekster er språkhandlinger

1 Den nye kvinnebevegelsen beskrives som en klassemessig privilegert kultur - en (mot)offentlighet der skriften stod sentralt både for identitetsutvikling og politikk (Fraser 1997). At *Kvinner* bidro til denne også i Norge, viser seg i hvordan den ble debattert i flere avis- og tidsskriftsdebatter på 70 og 80 tallet - bl.a. i *Vinduet* (Kittang 1980; Møller 1980; Gjelsvik 1980), *Sirene* (bl.a. Larsen 1980), *Kvinnefront* (Schaulund 1981), *Kontrast* (Michelet 1980; French 1986), *Kvinnejournalen* (Lager 1986) og *Kirke og Kultur* (Lavik 1979). I 1980 hevdet Kittang (1980) at boken var en idealtypisk kvinnevernroman. I 1982 ble det skrevet en hovedoppgave om den (Gudmundsen 1982).

2 Flere har identifisert kvinnebevegelsens krav om endrede forhold mellom privatsfære og offentlig liv som sentrale i forhold til de prosesser man ser i senmoderne samfunn, beskrevet som individualisering, detradisjonisering, intimisering osv. (Giddens 1992; Beck & Beck-Gernsheim 2002; Plummer 2003; Illouz 2007)

som først og fremst er innskrevet i og betinget av en større tekst, diskursen. Dette er betydningshorisonten som former alle våre erfaringer og praksiser ved å samtidig ekskludere andre – og denne endres kontinuerlig i og med språkhandlingene våre, de såkalte diskursive praksiser³. Fordi Foucault antok at den eller de som handler ikke bare påvirker diskursen, men at de på denne måten også former seg selv og sin subjektivitet – det vil si at diskursen virker tilbake på de handlende og aktiviserer betydninger som disse ikke kan forutse eller kontrollere - er også skriveakten, selve forfattersubjektet, gitt i diskursen. I motsetning til hva vi finner for eksempel i et weberiansk handlingsbegrep – hvor man må kjenne aktørens mål og forestillinger om hva som er de beste midlene til å nå dette for å forstå handlingen⁴ - knyttet Foucault handlingers (og dermed teksters) mening til resultatet, eller mer presist til *funksjonen* av, og ikke til forutsetningen for at handlingen ble utført. Tekster har dermed ikke en forhåndsbestemt funksjon eller mening og lar seg ikke rekonstruere som den handlendes strategi eller intensjon med det skrevne. Derimot er de gripbare som de sammensetninger av sosiale praksiser og subjektposisjoner som diskursen muliggjør, slik den på en og samme tid modifierer og reproducerer noen kulturelle normer uavhengig av hensikten til den eller de som skriver.

Mot denne forståelsen - slik den vektlegger diskursen som *konstituerende kraft* - har Foucault blitt angrepet for å underminere individenes status som bevisste aktører med mulighet for å kritisere strukturene og styre sosial og historisk forandring. Selv om kritikken primært har vært fremført av marxistisk orienterte forsvarere av avdekkingen av *sannheten* som en forutsetning for politisk opprør og historisk endring, er den også blitt fremmet fra et mer sosialkonstruktivistisk hold⁵. Herfra har det blant annet blitt hevdet at Foucaults ensidige fokus på handling *som gitt i diskursen* blokkerer for en forståelse av at aktørene i det hele tatt kan påvirke det sosiale meningsgrunnlaget. Anthony Giddens (1987) hevder for eksempel at diskursanalysen – slik denne i *Vidensarkeologien* (Foucault 2005[69]:158, dansk overset.) beskrives som en «gentagelig materialitet»; et mønster som aktørene er mer eller mindre tvunget til å reproducere, og dette uten at de engang er klar over det – ender opp med en fullstendig stivnet historie, fri, ikke bare for en underliggende mening eller drivkraft, men for aktører og handlinger overhodet:

«Having decentered the subject, Foucault is no more able to develop a cogent account of human agency than are other writers in structuralist and post-structuralist traditions. That 'history has no subject' can readily be accepted. But Foucault's history tends to have no active subjects at all. It is history with the agency removed. The individuals who appear in Foucault's analysis seem impotent to determine their own destinies» (Giddens 1987:214).

3 Foucault skiller ikke klart mellom diskursive og ikke-diskursive handlinger. Alle handlinger er språklige samtidig som de også er materielle og institusjonelle. Ejvind Hansen forklarer det slik i forordet til *Vidensarkeologien* (2005 [69]:15): «disse sproglige praksisser [er] gjennomgribende infiltreret i utallige ikke-sproglige forhold, som diskurserne dels er formet af, men som de også omvendt reflekterer tilbage på. [Det] er derfor at vi dels har en diskursiv praksis, og dels (...) noget, der ikke i sig selv er diskursivt, men som heller ikke er uafhængigt af det diskursive...»

4 Weber (1999:26) definerer sosial handling som «handling som, ifølge den mening som den eller de handlende legger i den, forholder seg til andres adferd og i sitt forløp orienterer seg etter denne». Handling forstås her som relasjonelt, og aktørens prosjekt blir forutsetning for handlingen. En interaksjonistisk handlingsforståelse videreført av Shütz (1975) ser handling som utfoldelsen av en eller flere prosjekter som handlende individer organiserer sine aktiviteter etter - der en tekst nettopp kan leses som en utfoldelse med et innebygget prosjekt.

5 Se Fraser (1981), Fairclough (1995), Taylor (2002[84]) og Skinner (1988).

I motsetning til Foucault tar Giddens utgangspunkt i et interaksjonistisk handlingsbegrep når han hevder at det nettopp er aktørene som skaper virkeligheten. Deres bidrag til meningsdanningen i en viss historisk epoke kommer til uttrykk i det som kan beskrives som den kommunikative intensjonen ved det skrevne; hva de ville gjøre ved å skrive det de skrev (ibid:220). Gjennom refleksive handlinger⁶ former de seg selv, sine livsprosjekter og samtidig selve sosialiteten. Samfunnet er slik så å si et produkt av det som er blitt gjort og sagt som ledd i aktørenes kontinuerlige fortolkning av verden, og mening er nettopp de ulike betydninger aktørene til enhver tid har gitt verden og historien. Selv om Giddens ikke mener at aktørene har full oversikt og valgfrihet i meningsdanningsprosessen - men at de snarere utfører sine hverdagshandlinger med kunnskap som ligger et sted mellom diskursiv bevissthet og normdominert bevisstløshet (Rasmussen 1997) - innebærer forståelsen at aktøren, og ikke strukturen, er konstituerende for sosialiteten og at aktørene kan påvirke meningsstrukturene, selv om deres påvirkningskraft også er begrenset av de handlingsalternativene de til enhver tid har til rådighet. For å gripe historiske tekster må vi derfor, i følge Giddens, rekonstruere hvorfor folk har skrevet som de har gjort i sine gitte handlingssammenhenger, noe som er på linje med en hermeneutisk tilnærming:

«A text, to repeat, is a 'work' in the sense that it involves a chronic process of 'monitored' production. An author' is therefore neither an amalgam of intentions, nor a series of deposits or traces left in the text. Rather the author is a producer working in specific settings of practical action» (Giddens 1987:219)

I dette innlegget tar jeg utgangspunkt i Giddens' og Foucaults motstridende syn på hvem som driver frem historisk mening – aktøren eller strukturen - når jeg foreslår to måter å belyse romanen *Kvinner* på. Tanken min er at Giddens' handlingsperspektiv og Foucaults diskursanalyse kan gi supplerende lesninger av teksten: Der en lesning av romanen som et uttrykk for sosial handling viser hvordan ulike aktører gjennom produksjonen, distribusjonen og resepsjonen av teksten påvirket samtidige normer og oppfatninger av virkeligheten, tydeliggjør diskursanalysen hvilke meningsmønstre teksten var betinget av og reproduserte uavhengig av disse aktørenes intensjoner. Lesningene vil kunne relateres til de to teoretikernes beskrivelser av individets handlingsrom i moderniteten (Giddens 1991; 1992, Foucault 1999 [76], 1984a). Når jeg leser romanen, gjør jeg det med tanke på at det er en politisk tekst som ville diskutere muligheten for feministisk politikk og nye kvinneligheter, og jeg ser dermed bort fra andre lesemåter som teksten også åpner opp for

⁶ Giddens er inspirert av Harold Garfinkels (1967) refleksivitetsbegrep. Det viser til hvordan vi navigerer oss gjennom hverdagslivets mange situasjoner. Enhver situasjon vi kommer i er i en viss grad ny, og vi forstår den på bakgrunn av det vi vet fra før enten gjennom erfaring eller tillært kunnskap. Forkunnskapen bruker vi til å aktivt fortolke nye situasjoner, samtidig som vi bekrefter det underliggende mønsteret. Refleksivitet er vilkåret for at samfunnet skapes og gjenskapes gjennom sosial interaksjon.

2. *Kvinner* i et aktørperspektiv

Hva innebærer det å skulle lese en tekst som *en politisk handling*? Følger vi Giddens (1987) kan forståelsen knyttes til den sene Wittgenstein (1967), og hans forestillinger om at språket primært er et kommunikasjonsmiddel som får mening gjennom brukernes felles anvendelse av det. På linje med Quinten Skinner (1988) vil Giddens derfor at vi analyserer tekster som *talehandlinger*. Kort fortalt innebærer dette å gripe teksters historiske mening i lys av den kommunikasjonssituasjonen de har inngått i og har hatt til hensikt å utføre en bestemt handling i – om det var å kritisere noen, love noe, informere om noe, omgjøre et vedtak, spøke osv. Intensjonen - det man ville få gjort med det sagte - er et karaktertrekk ved selve teksten, den er tekstens mening, følger vi Skinner⁷. Forståelsen kan også knyttes til lingvisten Norman Faircloughs (1995) forståelse av tekster som en form for sosial praksis; et resultat av hvordan mennesker handler overfor verden og overfor andre, samtidig som det er en form for representasjon av den. I denne forståelsen er språket det verktøyet aktører bruker for å tegni verden, konstruere den og dermed fylle den med mening⁸. Forståelsen innebærer at de måtene vi forstår og taler om verden alltid vil være historiske og kontingente og at teksters mening alltid må knyttes tett til den konteksten tekstene har vært brukt i. Mening referer til det som har oppstått i samspillet mellom de som skrev og de som leste, eller som Fairclough (1995) formulerer det, hvordan teksten har blitt produsert, distribuert og fortolket.

Innenfor rammen av innlegget kan jeg bare indikere hvilke grep som kunne vært gjort i en analyse av *Kvinner*. Som vi har sett må teksten gripes an med utgangspunkt både i avsender- og mottakersituasjonen, og målet må være å produsere en kompleks, eller *tykk* beskrivelse⁹ av hva teksten var, eller *gjorde* i sin samtid. Hva var intensjonen med utgivelsen; hvordan den ble oppfattet og hvilke diskurser utløste den? For å få svar på slike spørsmål kunne jeg gjort intervjuer med de som stod for utgivelsen av boken - forlegger, redaktør eller forfatteren selv. Jeg kunne også snakket med ulike mennesker som leste romanen på 70 og 80 tallet, og med deltakere i de litterære og politiske offentlighetene boken inngikk i. Alt som ble skrevet og sagt om romanen i ulike fora ville i en slik tilnærming vært interessant analysemateriale - dette kunne vært leserbrev i ulike magasiner, aviser eller tidsskrifter, artikler, anmeldelser eller også omtaler fra forlaget, tekster brukt i markedsføringen av boken, osv. Følger vi Faircloughs opplegg for en slik analyse ville studiet også måtte suppleres med et fokus på de sosiale strukturene som *Kvinner* ble påvirket av og selv påvirket. Hvilke verdensbilder boken videreførte og utfordret. I det følgende vil jeg presentere det som *kunne vært* disposisjonen for en slik analyse. I fremlegget presenterer jeg romanen underveis.

7 Begrepet talehandling har Skinner fra J. L. Austins *How to do things with words* (1962), og poenget er her, kort fortalt, at det å si noe samtidig er å gjøre noe i forhold til en bestemt handlingssituasjon.

8 Fairclough er inspirert av Bakhtins intertekstualitetsbegrep når han beskriver hvordan aktører bruker språket som en ressurs, som de bruker kreativt til å skape nye sammenhenger av ordsammensetninger og dermed nye forståelsesformer (1995).

9 Metodisk legges det slik opp til et forskningsopplegg der fortolkningen er med som et aspekt fra begynnelse til slutt, inkludert en fortolkning av selve fortolkningen. Giddens, som selv har kalt denne prosessen dobbel hermeneutikk, referer også til etnologen Clifford Geertz' (1973) begrep «Thick Description».

2.1. Disposisjon til analyse av *Kvinner* virkningshistorie

Romanen *Kvinner* kom ut i 1977, og ble gitt ut på norsk året etter. Overordnet kan den beskrives som en sosialrealistisk roman som presenterer oss for en todelt sosial freske; et middelklassemiljø i en amerikansk forstad på 50 tallet og et universitetsmiljø ved Harvard i tiden omkring student–opprøret. Miljøene er bundet sammen av fortellingen om Mira Ward, middelklassejenta som oppdras til en tradisjonell husmorrolle, før hun skilles, gjenopptar litteraturstudiene og engasjerer seg politisk. I tillegg til å dokumentere etterkrigstidens USA er det kvinners liv og de endringene disse gjennomgikk i denne perioden som står i fokus. Her både presenteres og problematiseres datidens sentrale feministiske ideer. Nærmest som en skjønnlitterær versjon av Betty Friedans *Myten om kvinnen* (1965) beskrives kvinnenenes hverdag, deres nitidige husarbeid, konstante slankekurer og forførende fremstøt mot ektemennene, og fremfor alt deres evinnelige arbeid med å fortrenge «problemet uten navn» – tanken om at deres egen misnøye og følelse av ulykkelighet kunne skyldes noe annet enn tilfeldigheter og individuelle svakheter. Vi følger så kvinnene idet de avslører hvordan det i realiteten er «kvinnemyten» som skaper problemene for dem, og hvordan de på bakgrunn av denne nye innsikten bryter ut av sine tradisjonelle liv og forsøker å skape seg nye. Spørsmålet om hvilke muligheter det eksisterende samfunnet gir for en ny, autentisk kvinnelighet ligger under gjennom hele boken: Kan kvinner bli fri, eller vil de alltid måtte ofre for mye av seg selv for å oppnå dette? Spørsmålet kan også formuleres som en konflikt mellom trangen til autonomi på den ene siden, og behovet for kjærlighet og trygghet på den andre¹⁰. I romanen konstitueres dette allerede innledningsvis som et nærmest uløselig dilemma for Mira:

«Hun husket en kveld da hun hadde vært frekk mot moren i en eller annen forbindelse, fordi hun hadde rett og moren nektet å innrømme det. Moren skjente ordentlig på henne, og hun gikk ut på den mørke trammen og satte seg surmulende på gulvet og følte seg meget urettferdig behandlet. Hun nektet å gå inn til middag. Moren kom ut på trammen og sa: «Men kom nå, da, Mira, ikke vær tøysete.» Moren hennes hadde aldri gjort noe slikt før. Hun rakte tilmed hånden ut til Mira, for å dra henne opp. Men Mira ble sittende og surmule og ville ikke ta imot hånden. Moren gikk tilbake til spisestuen. Mira var ikke langt fra tårene. «Hvorfor skal jeg være så tverr, så sta?» gråt hun for seg selv. Hun ønsket at hun hadde tatt i mot hånden, ønsket at moren ville komme tilbake, men hun kom ikke. Mira ble sittende, og en setning kom inn i hodet hennes: «De forlanger for mye. Det koster for mye». Hva prisen var, var hun ikke sikker på; hun døpte den «meg selv»» (French 1977 [78]:17).

Det er ingen tvil om at *Kvinner* ble skrevet som en feministisk roman med den intensjonen å politisere kvinner: I et intervju i 1978 sa Marilyn French selv at hun ved å skrive *Kvinner* ville starte en revolusjon blant husmødre: «you can't move housewives by theory. They want to know realistically what's going to happen when they take a tiny move here or there in their lives». (French i Van Gelder 1978) På omslaget (den norske hardbackutgaven fra 1978) beskriver Betty Friedan boken som «den hittil beste romanen om kvinners liv». Vi får vite at romanen er et innlegg i debatten om kvinners stilling og

10 Kittang (1980) gjør for eksempel denne tolkningen.

muligheter i samfunnet; en bok som «angår oss alle», som beretter om «en hel generasjon, om femtiårenes husmødre som ble syttiårenes kvinner». I følge Fay Weldon, også hun sitert på vaskeseddelen, er *Kvinner* «den slags bok som forandrer liv».

Å forandre kvinneliv var det erklærte motivet til den biografiskbekjennende romansjangeren som ble etablert delvis i tilknytning til kvinnebevegelsen på 70 tallet. I følge Sarrimo (2000:9) skulle feministisk litteratur... «skildra kvinnors erfaringer, nå ut til lesere som tack vara sin könstillhörighet förmodades kunne identifera sig med verkets innehåll och även rymma en politisk–emancipatorisk dimension.»

I lys av dette definisjonsforsøket ser vi hvordan French, gjennom å avdekke tause felt og maktrelasjoners forming av kvinners liv og bevissthet, ville skape gjenkjennelse hos vanlige kvinner og dermed politisere dem: Boken er fortalt av den eldre Mira - en desillusjonert engelsklærer som også har flere biografiske likheter med Marilyn French - idet hun ser livet sitt, og dermed også kvinnekampen, i retrospektiv. Gjennom virkelighetsnære skildringer gjøres leseren til deltaker i Miras og venninnenes «kvinnerom». Her skildres barndom preget av skam og fortelser, lange, vonde fødsler, intense psykoser og ikke minst seksualiteten – slik denne også settes i sentrum for kvinnenes utvikling og vei ut av «det lukkede rommet». At romanen ble utgitt på et kommersielt forlag kan også knyttes til tanken om at vanlige kvinner skulle nås og bevisstgjøres (Loudermilk 2004; Sarrimo 2000). På 70 tallet fantes det imidlertid flere oppfatninger av hva det ville si å politisere kvinner: For noen handlet det om å gjøre kvinner bevisst på undertrykkelsen og oppfordre dem til å velge andre måter å leve på. For andre skulle den personlige erfaringen danne grunnlag for kollektivt opprør og endring av samfunnet. I det følgende vil jeg se på hvordan romanen som *handling* bidro til å styrke visse forståelser av feministisk politikk, og dermed til en ny type kvinnelighet, mens den kanskje undergravet andre.

Det er for det første nærliggende å lese *Kvinner* som et bidrag til det eksistensialistiske frigjøringsprosjektet som særlig Simone de Beauvoir sees som representant for: Teksten er strukturert som en feministisk dannelsesreise der utgangspunktet er det eksistensielle dramaet som Beauvoir er blitt gjort til talskvinne for – oppfordringen til kvinner om å ikke godta ufriheten og den snevre «damerollen» som samfunnet tilbyr, men bokstavelig talt å gripe pennen og definere seg selv, eller som Beauvoir formulerte det: velge å «bekrefte seg selv som subjekt» (1994 [49] bok1:20) uansett hvor angstfullt dette er. Tittelen *Kvinner* - eller *The Women's Room* som den heter på originalspråket - speiler dette ved å spille på betegnelsen som brukes ved kjønnshenvisning på offentlige toaletter¹¹. Boken åpner da også med at hovedpersonen Mira, på sin første dag ved Harvard har lukket seg inne på *dametoalettet*. Året er 1968, hun er trettiåtte og nyskilt. Aldri tidligere har hun tenkt over den skjønmalende virkelighetsfordreiningen som ligger i ordlyden «dametoalett» før nå; noen har skrapet bort ordet *damer* i skiltet på døren og skrevet *kvinner* under¹². Boken innledes så med en rekke flashbaks der Miras bakgrunn rulles opp. Vi får vite om den strenge oppveksten, «flukten» inn i ekteskapet midt i den dramatiske perioden mellom barn og ung kvinne, husmortilværelsen og jakten på den

11 Tittelen spiller også på det kjente, feministiske essayet *A room of one's own*, av Virginia Woolf (2006, Org. utg. 1929).

12 På omslaget av min norske utgave (1978) visualiseres dette ved at bildet av et skilt påtrykt «damer» er rablet over med tusjpen, og erstattet med et håndskrevet «kvinner».

perfekte fasaden og så skilsmissten som tvinger henne til å starte jakten på «seg selv». Jakten danner rammen for bokens andre del. Her former Mira sin nye biografi. Hun definerer seg selv og overskrider normene som har styrt livet hennes så langt: Studier, klesstil, kjæreste velges nå med utgangspunkt i hennes egne behov og lyster.

Frigjøringsprosjektet ender imidlertid ikke godt. I *Kvinner*'s avsluttende del er det umuligheten av radikalt å kunne overskride patriarkatets betingelser, uten samtidig å forlate sin menneskelighet, sitt behov for trygghet og kjærlighet, som er hovedbudskapet: Selv om bevisstgjøringen og det nye livet som student på radikalt vis utvider Mira og venninnenes personlige muligheter til å bryte tabugrenser, velge livsstil, verdier og utradisjonelle yrkesveier leder opprøret også til ensomhet, tomhet og død. Mira må velge bort kjærligheten, og Val, den av venninnene som går lengst i sitt opprør mot mannssamfunnet, ender opp i hjel sprengt og skutt av politiet etter en væpnet feministisk aksjon. På denne måten konkluderer romanen med en langt mer pessimistisk holdning til frigjøringen enn den Beauvoir skisserte. I 1980 beskrev Kittang boken som en...

«... idealtypisk kvinneroman, trass i at òg feministiske kritikarar har hatt vanskar med å godta den djupt pessimistiske bodskapen som boken synest å munne ut i: at kvinner og menn representerer djupt antagonistiske leirar, og at kvinnene i siste omgang har valet mellom to formar for sjølvutsletting – anten utlevere seg vilkårslaust til det sjellause og aggressive dyret som ber slektsnamnet Mann, eller isolere seg med sitt kjærleiksbehov i øydemarkar av tom einsemd» (Kittang 1980:61)

Kittangs sitat gir en indikasjon på hvordan romanen ble lest og brukt i ulike litterære og politiske miljøer: Selv om feminismefiksjon a` la *Kvinner* innad i kvinnebevegelsen ble ansett som betydningsfulle supplement til bevisstgjøringsgruppene arbeid (Loudermilk 2004), og selv om French selv hevdet at hun ville skape en kvinnerevolusjon med boken, kan det synes som om den i liten grad ble mottatt som en vellykket feministisk roman. Snarere bidro romanen til en kritikk mot feminismen som særlig ble fremmet i marxistiske kretser. Denne kritikken gikk ut på at feministiske uttrykk sjelden maktet å blottlegge strukturelle forhold, eller å vise hvordan feminister faktisk kunne bidra til å endre disse, gjennom offentlige aksjoner, solidaritetsarbeid eller konkret parlamentarisk arbeid. I stedet, ble det hevdet, at feminismen, gjennom for eksempel bekjennelsesbøker som *Kvinner*¹³ fremmet et strukturblindt mannshat (Gjelsvik 1980; Kittang 1980) som glorifiserte kvinnelig lidelse og passivitet (Sanborn og Hogeland i Loudermilk 2004), samtidig som frigjøring ble presentert som et privat, individuelt og dermed borgerlig selvrealiseringsprosjekt (Sarrimo 2000). *Kvinner* er lys av denne kritikken fortellingen om middelklassekvinnen Mira og hennes middelklassevenninnens vei ut av 50 tallets tradisjonelle middelklasseliv – en løsriving særlig fra deres mødre og menn - og inn i 70 og 80 tallets nye, frie middelklasseyrker innen jus, media og utdanning. Spørsmål knyttet til økonomien, til arbeidet, eller for eksempel til problemer med å få barnehageplass, er helt fraværende i romanen.

Det er også spørsmål om hvordan organisert politisk arbeid – gjennom eksempelvis politiske partier, fag- eller kvinnebevegelse – kunne bidra til forbedring av kvinners

¹³Foruten *Kvinner* var blant annet *Fri oss fra kjærligheten* av Susanne Brøgger (1975) og *Jeg tør ikke fly* av Erica Jong (1975) populære eksempler på disse (Sarrimo 2000).

situasjon. Den eneste formen for sosialt engasjement vi hører om er det Val materialiserer; en privat motivert vendetta mot «mannssetten» etter at hennes datter er blitt voldtatt. I lys av dette hevder Loudermilk (2004) at...

«...*The Womens' Room* (...) portray a fictional feminism that focuses on the personal rather than the political and that confines feminist activity to thinking and talking rather than actually doing anything... » (Loudermilk 2004:69)

Loudermilk (2004) har lest *Kvinner* i lys av de politiske endringene som preget slutten av 70 tallet¹⁴. Samtidig som diskusjoner om kjønn og identitet nå ble utbredt, møtte feminismen som ideologisk prosjekt motbør (Dean 1996). Marxismens bevisstgjøringstese var kommet under kritikk¹⁵, og samfunnet beskrives som preget av en mentalitetsendring knyttet til individualisering og nyliberalisme. I lys av dette kan Frenchs beskrivelser av feminismen som håpløs, drevet frem av lesbiske mannshatere eller ensomme, bitre middelaldrende kvinner, ha bidratt til det apolitiserte, antifeministiske klimaet etter hvert er blitt forbundet med det feministiske prosjektet (Loudermilk 2004). Samtidig kan det hevdes at boken, gjennom ulike offentligheter, bidro til diskurser som både var kritiske til nettopp disse trekkene ved den amerikanske individualistiske feminismen - diskurser som i sin tur kan ha bidratt til det konkrete arbeidet som utover 80 og 90 tallet resulterte i barnehageutbygging, kvotering av kvinner inn i politikk og arbeidsliv, likelønnsarbeid osv. Og det kan hevdes at French – og den motoffentligheten hun var en del av - formet alternative virkelighetsforståelser for eksempel av hva som er politiske spørsmål, bl.a. ved å vise hvordan det bakenfor begrepet «privat» fantes systematisk nedvurdering av kvinner, seksuell trakassering, psykoser, dobbeltarbeid osv. - problemer som i dag anses som «offentlige anliggender». I lys av Giddens (1991) beskrivelser av hvordan grasrotbevegelser, deriblant kvinnebevegelsen, reformulerte politikkbegrepet mot slutten av forrige århundre, kan det dessuten hevdes at *Kvinner* bidro til å knytte personlige livsvalg og refleksjonen rundt selve væren til subversiv politikk, noe som i *Kvinner* blant annet eksemplifiseres ved at Miras stilskifte er tett forbundet med hennes selvrealisering:

14 På slutten av 70 tallet ser vi hyppigere innslag av selvrefleksivitet i kvinnebevegelsen: Var det riktig å pådytte feministiske idealer på kvinner som sa at ikke følte seg undertrykket? Fantet det bare en riktig måte å bli frigjort på? Ser vi på tekstene i bladet *Sirene* fra denne perioden (1977 – 78) ser vi tilløp til både motløshet og tvil. I flere intervjuer med feministiske aktivister i 1977-årgangen (deriblant Bjørg Vik og Else Michelet) synes feminismens «nedgang» å være tema og gjenstand for granskning. Flere vektla utålmodighet og uteblivende resultater som årsakene til dette, mens andre stiller grunnleggende spørsmål ved feminismens legitimitet. I nr. 1 i 1977 ser vi blant annet at det i lederartikkelen brukes spalteplass på å påpeke at bladet har gått vekk fra sitt slagord «Vi er klar over at ikke alle kvinner føler seg undertrykket, men vi vet at de er det. Ingen føler seg undertrykket før de har en drøm, en visjon om noe bedre», fordi «folk»ville ha seg frabedt å bli pådyttet «en undertrykkelse som de ikke følte»

15 Her tenker jeg særlig på marxismens syn på arbeiderklassen, eller også kvinnenens, bevissthet som noe som måtte transformeres, eller gjenfinnes for å oppnå samfunnsomveltning, fordi ideologien hadde utstyrt dem med falsk bevissthet. I sitt klassiske verk fra 1985 spør for eksempel Laclau & Mouffe hvordan denne transformasjonen overhodet kan skje når bevisstheten er determinert av ideologien, med mindre teorien er basert på en nedlatende, elitistisk holdning til «folk flest». De forkaster dermed ideen om for eksempel det klasseløse samfunn.

«[Mira] løp ovenpå og skiftet fort. Hun hadde fått Val til å hjelpe seg med å kjøpe en gild grønn og blå dashiki. Hun smøg den på seg over buksene, og lot være å ta på seg bh. Hun la skinnende blå øyenskygge på lokkene for å få øynene til å se enda blåere ut, og festet kjempestore, hengende gulløringer til ørefippene. De gjorde vondt, men hun bet tennene sammen. Jeg vil fortelle dem noe, sa hun heftig til seg selv. Jeg vil fortelle dem hvem jeg er» (French 1978 [77]:405).

En slik analyse ser ikke individualiseringstendensene på 80 tallet som et brudd eller tilbakeslag for 70 tallets politiske idealer om autentisitet og autonomi. Snarere ser Giddens *livspolitikken*¹⁶ som et steg videre i jakten på de samme idealene, og han ser dem i forlengelsen av det moderne frigjøringsprosjektet. Gjennom romaner som *Kvinner* stilte kvinnebevegelsen spørsmål ved hvorfor kvinner, påtross av at de hadde oppnådd noen sosiale og politisk rettigheter, fremdeles manglet et eget rom å skape seg selv i. Dette måtte nødvendigvis resultere i refleksiv individualisering:

«When Betty Friedan first spoke of «the problem that has no name» some quarter of a century ago, she meant that being a wife and mother failed to provide the fulfilling life for which many women (...) yerned. Her analysis of the problem led Friedan directly to a discussion of identity and the self. The real «question which has no name» turns out to be «who do I want to be?»» (Giddens 1991:216)

Beskrivelsen Giddens gjør av (sen)moderniteten, som en tid der politikk mer og mer handler om hvordan individene skaper seg selv og omverden idet de konstant reflekterer over og reviderer sannheten om seg selv, er ikke ulik de beskrivelsene Foucault har gjort av politikken i det moderne. I artikkelen *What is Enlightenment?* (1984a) foreslår han i lys av Kant, at moderniteten er en bestemt innstilling til, og måte og være på i verden, som består av en konstant spørsmålsstilling ved hva samfunnet og selvet er og kan bli. Og i *Viljen til viten* (1999 [76]) hevder han at «...det moderne mennesket er et dyr som befinner seg i en politikk der det er spørsmål om dets liv som levende vesen» (Foucault 1999:156). Bakgrunnen for påstanden er en beskrivelse av hvordan individet i og med fremveksten av de moderne vitenskapene og institusjonene gjøres til kilde for kunnskapsdannelse; en sannhetssøkning som samtidig skaper den moderne selvforståelsen. Foucault så imidlertid ikke på denne hermeneutisk funderte utviklingen av individuelle identiteter som frigjørende. Snarere var det resultatet av en allerede etablert maktform som hang sammen med den moderne statens fremvekst, der individet i stadig større grad ble gjort avhengig av eksperter som kunne hjelpe dem å forstå seg selv. Samtidig som aktørene fortalte og reviderte sannheten om seg selv, gjorde diskursen dem til objekter for sin egen viten om seg selv (ibid). Forståelsen knytter han til hvordan bekjennelsen av syndige tanker og drifter ble ført inn i det moderne gjennom fremveksten av ulike vitenskaper, profesjoner og institusjoner - som pedagogikken, medisinen, psykiatrien osv. - og på denne måten ble en *form* hvorigjennom individet pliktet å fortelle om sine tanker, begjær, drømmer, sorger og gleder - ikke til en prest men til seg selv, sine foreldre, venner, leger og lærere, og ikke for å få frelse etter døden,

16 Giddens siterer Theodore Roszak som har hevdet at «we live in a time when the very private experience of having a personal identity to discover, a personal destiny to fulfil, has become a subversive political force of major proportions» (Roszak i Giddens 1991:209). Giddens knytter livspolitikken til selvaktualiseringsbehovet som oppstår i det posttradisjonelle samfunnet: Delvis frigjorte og med en økt evne til (selv)refleksivitet, må individene nå kreere og rekreatere sine biografiske narrativer, og dermed også omgivelsenes forståelser av hvem vi er og hva vi står for. På denne måten transformeres også samfunnet i sin helhet, følger vi Giddens (ibid).

men for å få mening *i livet*. Slik er våre kunnskaper om individet og oss selv i det moderne i følge Foucault *blitt til* som en tiltagende språkliggjøring, blant annet innenfor en bestemt vitenskapelig diskurs som fungerer kumulativt i den forstand at den stadig vil produsere mer diskurs om kjønnet, gjøre det til offentlig anliggende, innordne det i et nettverk av diskurser, vitensformer, analyser og påbud. Kan det i lys av dette hevdes at bekjennelsesbøker à la *Kvinner* er uttrykk for de reglene som utgjorde denne diskursens spredningsbetingelser i 1977?

3. En strukturorientert tilnærming til *Kvinner*

Å lese *Kvinner* i lys av Foucault handler om å dekonstruere diskursen, finne ut hvilke grenser den satte for tilblivelsen av teksten. Forfatteren, sier Foucault, eksisterer ikke som et individ eller en aktør med bevissthet eller vilje, men er snarere en funksjon, en plass som det skrivende individet mottar fra sin epoke:

«Jeg antar at diskursproduksjonen i ethvert samfunn på én og samme tid blir kontrollert, sortert, organisert og fordelt ved hjelp av en mengde prosedyrer som har som funksjon å avverge dens krefter og farer, beherske dens karakter av å være en tilfeldig begivenhet og omgå dens tunge og skremmende materialitet» (Foucault 1999[70]:9)

Dette innlegget gir ikke rom for annet enn en overfladisk utlegning av Foucaults diskursanalyse¹⁷, men poenget er kort fortalt at vi, for å forstå historien, må undersøke hvordan en tekst er blitt formet av diskursen. Diskursen er et mønster, en regel for hva som kan sies og ikke i et samfunn. Denne er ikke konstant, men i stadig utvikling, og fordi all mulig mening – også subjektene selvforståelse – konstitueres i diskursen kan aktørene aldri få helt kontroll over hvordan diskursen er eller blir. Mens Giddens, som vi har sett, taler for en hermeneutisk lesemåte, kan et diskursanalytisk blikk bare si oss noe om teksten som en del av diskursen. For å kunne gjøre dette, må vi undersøke hvordan diskursen systematisk plasserte utsagn i relasjon til andre utsagn, gjorde noen avgrensinger og på denne måten skilte utsagn fra andre, og hvordan noen betydninger på denne måten ble frembrakt eller umuliggjort i teksten. Vi kan for eksempel ta utgangspunkt i hvordan romanen *Kvinner* setter utsagn i relasjon til hverandre på en slik måte at visse subjekter foreskrives. Tar vi utgangspunkt i romanens hovedpersoner, Mira og venninnene hennes, ser vi at den egenskapen de deler er at de er, eller i løpet av romanen blir *kvinner*. Hvilke betydninger er denne felles kvinneligheten konstituert av? Hva avgrenser den seg fra, hva slutter den seg om? Hvilken diskurs konstituerer subjektposisjonen «kvinne» i *Kvinner*? Hvilke normer styrte debatten om feministisk politikk i 1977?

17 I Diskursens orden definerer Foucault (1999 [70]:10) diskursen som: «ikke bare simpelthen (...) det som gjengir kampene og herredømmesystemene, men det man kjemper om og ved hjelp av, makten man søker å bemektige seg». Dette diskursbegrepet innebærer, kort fortalt, en forståelse av at språket er produktivt og at talehandlinger hele tiden reproducerer samfunnet ved hjelp av diskursen. Denne konstituerer verden i betydninger gjennom konstruksjonen av sosiale objekter og subjekter som viderefører reglene, eller kunnskapsregimene som konstituerer dem, fordi de på komplekst vis både er forankret i en materialitet og i den konkrete handling. Dette kan knyttes til en relasjonell språklogikk jamfør den vi kjenner fra strukturalistiske og poststrukturalistiske forståelser av språk og subjekt.

3.1. Forslag til diskursanalyse av *Kvinner*

Som vist tidligere i innlegget er det to idealer som synes å målbære Miras vei ut av 50 tallets husmorrolle, og inn i 70 tallets nye kvinnelighet. For det første er dette kravet til autentisitet. Kort fortalt kan autentisitetsbegrepet knyttes til den romantiske tanken om at alle individer har sin egen indre, unike kjerne, en som først foreligger som kim, men som må realiseres gjennom individets liv og handlinger dersom det skal komme til klarhet om seg selv og hvem det er. Som nevnt mener Foucault at denne diskursen knytter sannheten om individet til kjønnen og seksualiteten – og til plikten til å avdekke dette – et mønster vi også ser helt tydelig i *Kvinner*. Allerede som barn utpeker Mira seg som et subjekt med en sterk vilje. I romanen gjentas det hyppig at denne kommer *innenfra*, at den er henne selv, at den er sann. Viljen manifesterer seg både som en individuell drift – en kroppslig trang til å åpne seg opp, og la alt få slippe ut, og en mer intellektuell trang til å lese, forske og fordype seg, diskutere politikk og samfunnsspørsmål. Den har sin grunnleggende motsetning i den tvangstrøyen som samfunnet representerer: Fra Mira er helt liten har hennes vilje systematisk blitt lagt bånd på, både psykisk og fysisk. Hennes «foruroligende vane (..) med å ta av seg alle klærne» (French 1977:14) ble straffet med «strengt bebreidelser og tilbaketrekking av kjærlighet..» (ibid). Familiebiblioteket ble vaktet med streng hånd. Senere i livet er det Mira selv som dekker seg til, av skam eller som ledd i hennes husmoridentitet: Sminke, sømmelige drakter, slankekurer, korrekte møbler, familieverdier. Hun tør ikke kle av seg alle klærne på bryllupsnatten. Det synes imidlertid å være umulig å legge fullstendig lakk på Miras drifter. I det skjulte onanerer hun, leser hun alt det hun kommer over - Payne, Nietzsche, Woolf, Dostojevski. Om kveldene, når ektemannen har lagt seg drikker hun Brandy og røyker. Etter skilsmissen begynner hun å gjenoppdage hvem hun *er*. Hun gjenskaper livet sitt *selv*, velger hva hun vil gjøre ut fra oppdagelser av hvem hun *egentlig* er, hva som *virkelig* betyr noe for henne, hva som speiler *hvem som er henne*. Hun tar fag som gir henne noe, på fritiden holder hun på med det som engasjerer henne, lar kroppens rytme styre dansen (ikke en partner), kaster bh, høye hæler og lar grått hår gro. I sengen er idealet å være helt naken og være avslappet i forhold til alt som kommer innenfra: «Verken rap eller promp kunne gjør dem flau» (s.509).

Det andre idealet som Mira funderer sin frigjøring i er kravet til autonomi. Helt fra hun var liten jente har hun, som vist, strebet mot uavhengighet, først fra moren, så fra moderskapet, ektemannen og endelig fra kjærligheten og Ben. Fra å være dypt forelsket, på terskelen til det hun beskriver som en ny felles identitet, ender forholdet brått og definitivt idet Ben får jobb i Afrika og tar det for gitt at hun skal være med og at de to skal få et kjærlighetsbarn der. Mira, som heller vil fullføre doktorgradsarbeidet hun er i gang med på Cambridge bryter forholdet, mens Ben straks han er i Afrika innleder et nytt forhold og realiserer barnedrommen med henne. Mira tolker dette som et tegn på at patriarkatet ikke har plass til *kvinner*; at Bens krav, som morens, koster for mye, nemlig hennes frihet. Avslutningsvis er det en bitter Mira som innser at hun ikke kunne valgt annerledes, fordi det ville være å vende tilbake til tilstanden hun var i før hun ble bevisstgjort:

«Noen ganger føler jeg meg død (..) som en robot, som tværer ut tiden. Noen dager føler jeg meg levende, med hår som ståltråd og en kniv i hånden. En gang imellom glemmer jeg meg og tror at jeg er tilbake i drømmen min og at jeg har lukket døren, den uten håndtak på innsiden (...) Andre ganger tror jeg at jeg har passert grensen som Lily, som Val, og ikke lenger kan si annet enn sannheten...» (French 1977[78]).

I sine tekster har Foucault både gitt oss en metode for å forstå historien, diskursanalysen, samtidig som han også, i flere tekster, beskriver hvordan historiske tekster har representert paradigmatisk termer, bilder, konsepter – kort sagt modeller – for å organisere tenkningen rundt og erfaringen med virkeligheten, både i fortid, nåtid og fremtid. Selv om han ikke er interessert i betydningen av det skrivende intensjonelle individet, hevdet han at visse figurer, for eksempel filosofer og sosialteoretikere hadde grunnlagt diskursivitet (Foucault 1984b). I *What is Enlightenment?* (1984a) beskriver han for eksempel hvordan Kant med teksten *Was ist Aufklärung?* stilte spørsmål som fikk ringvirkninger for hele den moderne filosofiens måter å tenke omkring og forstå historien. Sentralt i denne teksten står beskrivelsen av det moderne som en tid der menneskene må bruke sin egen fornuft uten å adlyde andre autoriteter. Forutsetningen for denne *fornuftens autonomi* er kritikken, slik den ble utformet i Kants tre kritikker¹⁸. Selv om Foucault med artikkelen tilslutter seg Kants kritiske prosjekt, hevder han at problemet med Kants kritikk er at den, i måten den er fremført på, beskriver fornuften som en universell og ahistorisk størrelse. Slik blir fornuften en heteronom autoritet av samme typen som Kant selv sier han vil frigjøre menneskene fra, og kritikken blir ført på en slik måte at man må følge det Kant beskriver som en universell rasjonalitet dersom man vil oppfattes som fornuftig og autonom¹⁹. På denne måten skaper denne opplysningsdiskursen en utpressingssituasjon (the «blackmail» of Enlightenment (Foucault 1984a:42) der de som prøver å operere utenfor disse grensene for kritikk risikerer å bli oppfattet som irrasjonelle og illusjonerende.

Å lese *Kvinner* som et uttrykk for en moderne opplysningsdiskurs gir en ytterligere forståelse av hvorfor Mira bryter med Ben og velger ensomhet, tomhet og sannhet. Fordi den feministiske diskursen som hennes subjektposisjon er italesatt gjennom - slik denne er en del av en mer overordnet diskurs om opplysning, selvrealisering og autonomi - er basert på en kantiansk doktrine om autonomi som utelukker enhver form for heteronomi, gis det ikke rom for at subjektet Mira kan realisere seg gjennom relasjonen til en mann eller et barn. Mira og Ben kan ikke dele identitet innenfor denne diskursen. De kan ikke realisere seg sammen, for eksempel i Afrika. På denne måten sier teksten noe om de grensene den var underlagt i kraft av å skulle være en feministisk tekst i 1977: Mens en frigjort kvinne kunne skille seg og inngå i et lesbisk forhold, ta utdanning å begynne å jobbe innenfor jus, media og utdanningssystemet, kunne slutte å gå med høye hæler og pynte seg for en mann, kunne ha seksuelle relasjoner utenfor ekteskapet, få flere orgasmer i løpet av et samleie eller ta doktorgrad i litteratur, var det visse ting hun samtidig ikke kunne gjøre: Å velge husmoryrket var umulig og en del av

18 Kritikk av den rene fornuft (Kant 2005) Kritikk av den praktiske fornuft (Kant 2007) Kritikk av dømmekraften (Kant 1995).

19 For utdyping av dette, se Andreassen (2006).

en drømmetilværelse. Så også, skulle det vise seg, moderskapet, eller den romantiske kjærligheten til det motsatte kjønn. Å gi opp selvrealiseringsprosjektet, og vie seg fullstendig til kvinnesaken, synes også umulig innenfor denne diskursens fornuftsgrense. I romanen velger Mira og Val ulike strategier i forhold til denne. Mens Mira synes å være fange av sin egen frihet, sin egen individualitet, er Val, slik hun trosser diskursens grense, i besittelse av en umulig subjektposisjon.

4. Avslutning

Analysen av romanen *Kvinner* har vist oss hvordan en tekst både kan bære en viss type historisk konstituert mening, samtidig som den i seg selv kan konstituere nye forståelsesformer. Mens teksten på den ene siden bidro til konstruksjonen av nye termer til å forstå og beskrive virkeligheten med – termer som blant annet kan sies å ha bidratt til å utvide kvinners handlingsrom - viser analysen samtidig hvordan mulighetene for dette nye kvinnesubjektet var betinget av noen forutbestemte former for hva som kunne sies og ikke sies innenfor en feministisk diskurs i 1977. På denne måten kan det hevdes at boken bidro til kvinnefrigjøring, samtidig som den gjenspeiler noen begrensninger for denne frigjøringen. Analysen passer godt både med Giddens' og Foucaults beskrivelser av moderniteten. Begge har beskrevet dette som en historisk periode preget av individualisering. Men der Giddens først og fremst ser individualiseringen som et resultat av folks konstante refleksjon omkring og reartikulasjon av hvem og hva de vil være – det vil si at han ser moderniteten som en epoke preget av store transformasjoner skapt nedenfra – fokuserer Foucault på de begrensningene strukturen pålegger individene gjennom at de pålegges en viss type autonomibestrebelse. Kritikere har hevdet at Foucault ikke gir individene handlingsrom, andre at Giddens nærmest har et naivt forhold til valgfriheten og ikke ser hvordan dette begrepet i dag er beleiret av alle mulige slags frihetsberøvende systemer. I innlegget har jeg imidlertid forsøkt å belyse perspektivene til Giddens og Foucault med en tanke om at de egentlig er mer like enn ulike. Begge ser moderniteten og individualiseringen i et kontinuum, og begge vektlegger hvordan muligheten for kritikk, refleksjon, og autonomi, blir viktig for menneskene i dette samfunnet.

I teksten «What is Enlightenment?» kan det hevdes at Foucault peker mot en moderne prosess der kritikken gjøres grenseløs, kontinuerlig og permanent, og der frihet ikke bare handler om å bli fri fra en ytre begrensning, men også fra «seg selv» gjennom å stille spørsmål ved alle våre erfaringsgrenser og grenser for subjektivitet. Jeg mener at det på sett og vis er det samme Giddens legger opp til, når han beskriver aktørenes kontinuerlige arbeid med å revidere sine virkelighetsfortellinger og dermed med å konstruere den samfunnsskapte virkelighet.

Litteratur

- Andreassen, Kim Einar (2006) *Fra epoke til etos – en undersøkelse av Foucaults opplysningsprosjekt*, Hovedfagsoppgave i filosofi Våren 2006, UiB
- Austin, J.L. (1962): *How to do things with words: the William James lectures delivered at Harvard University in 1955*, Harvard University Press, Cambridge Mass
- Beauvoir, Simone De (1949[94]) *Det annet kjønn*, Pax forlag A/S, Oslo
- Beck, Ulrich and Elisabeth Beck-Gernsheim (2002) *Individualization: institutionalized individualism and its social and political consequences*, Sage, London
- Brøgger Suzanne (1975) *Fri oss fra kjærligheten*, Pax, Oslo (Org. Utg. 1973)
- Dean, Jodi (1996) *Solidarity of Strangers: feminism after identity politics*, University of California Press, Berkeley – L.A. - London
- Fairclough, Norman (1995) *Critical Discourse Analysis: the critical study of language*, Logman, Harlow
- Foucault, Michel (1984a) «What is Enlightenment» i Rabinow, Paul (ed.) *The Foucault Reader*. An introduction to Foucault's thought, Penguin Social Sciences, London
- Foucault, Michel (1984b) «What is an author» i Rabinow, Paul (ed.) *The Foucault Reader*. An introduction to Foucault's thought, Penguin Social Sciences, London
- Foucault, Michel (1999) *Diskursens orden*, Spartacus forlag, Norge (org.utg.år 1970)
- Foucault, Michel (1999) *Seksualitetens historie 1. Viljen til viten* Exil, Oslo (org.utg.år 1976)
- Foucault, Michel (2002) *Forelesninger om regjering og styringskunst* Cappelen akademisk forlag, Oslo
- Foucault, Michel (2005) *Vidansarkeologien* Forlaget Philosophia, Aarhus Universitet (org.utg.år 1969)
- Fraser, Nancy (1981) «Foucault om den moderna makten: Empiriska insikter och normative förvirring» i *Den radikala fantasin. Mellan omfördelning och erkännande*, Daidalos, Stockholm
- Fraser, Nancy (1997) *Justice Interruptus. Critical reflections on the «postsocialist» condition*, Routledge, London & New York
- French, Marilyn (1977[78]) *Kvinner*. Oversatt av Kari Kemény, Aschehoug & co., Oslo
- French, Marilyn (1986) «Marilyn French» i *Kontrast*, nr 4
- Friedan, Betty (1965) *Myten om kvinnen*, Universitetsforlaget (org.utg.år 1963)
- Garfinkel, Harold (1967) *Studies in ethnomethodology*, Englewood Cliffs, N. J. Prentice-Hall
- Geertz, Clifford (1973) *The Interpretations of Cultures: selected essays*. Basic books, NY
- Giddens, Anthony & Christoph Pierson (2002 [98]) *Samtale med Anthony Giddens. At forstå moderniteten* Hans Reitzels Forlag, Danmark
- Giddens, Anthony (1987) «Structuralism, Post-structuralism and the Production of Culture» i Giddens & Turner (ed.) *Social theory today*, Polity press, Cambridge
- Giddens, Anthony (1991) *Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age*, Polity Press, Cambridge
- Giddens, Anthony (1992) *The Transformations of Intimacy. Sexuality, love and eroticism in modern societies*, Polity Press, Cambridge
- Gjelsvik, Erling (1980) «Feminisme i cellofan» i *Vinduet*, Årg.34, nr.3, s. 36–37
- Gudmundsen, Inge (1982) *Sex and ideology in Marilyn French's novels The women's room and The bleeding heart*, Hovedoppgave i engelsk, Universitetet i Trondheim
- Illouz, Eva (2007) *Cold Intimacies: The Making of Emotional Capitalism*, polity, Cambridge
- Jong, Erica (1975) *Jeg tør ikke fly*. Oversatt av Carl Hambro, Aschehoug, Oslo (Org. Utg.år 1973)
- Kant, Immanuel (1995) *Kritikk av dommekraften* (i utvalg), oversatt av Espen Hammer, Pax, Oslo (org.utg.år 1790)

- Kant, Immanuel (2005) *Kritikk av den rene fornuft*, oversatt av Steinar Mathisen, Camilla Serck-Hanssen og Øystein Skar, Pax, Oslo (Org.utg.år 1787)
- Kant, Immanuel (2007) *Kritikk av den praktiske fornuft*. Oversatt av Øystein Skar og Bjarne Hansen, etterord ved Øystein Skar, Aschehoug, Oslo (Org.utg.år 1788)
- Kittang, Atle (1980) «Nokre moment til ei alternativ lesing av Marilyn Frenchs Kvinner», s. 61–63 i *Vinduet* nr.1
- Laclau, Ernesto & Chantal Mouffe (1985) *Hegemony and Socialist strategy: towards a radical democratic politics*. Verso, London
- Lager, Ragnhild (1986) “Merilyn [i.e. Marilyn] French” i *Kvinnejournalen*, nr 4
- Larsen, IdaLou (1980) ”Kan kvinne og mann leve sammen?” i *Sirene* nr 7
- Lavik, Nils Johan (1979) ”Litteratur [anmeldelse: Marilyn French. Kvinner; P.C. Jersild. Babels hus]” i *Kirke og Kultur*, årg. 84
- Loudermilk, Kim A. (2004) *Fictional Feminism. How American Bestsellers Affect the Movement for Women's Equality*, Routledge, New York
- Michelet, Else (1980) “Samtale med Marilyn French”, i *Kontrast*, nr 7
- Møller, Marchen (1980) “Om piger og projection” i *Vinduet*, årg. 34, nr 2
- Plummer, Ken (2003) *Intimate Citizenship, Private Decisions and Public Dialogues*, MQUP, Quebec
- Prieur, Annick (2002) «Frihet til å forme seg selv? En diskusjon av konstruktivistiske perspektiver på identitet, etnisitet og kjønn», *Kontur* nr.6
- Rasmussen, Terje (1997) *En fortelling om det sosiale liv. A. Giddens' bidrag til aktor – strukturproblemet i sosiologien*. www.media.uio.no/personer/terje
- Sarrimo, Christine (2000) *När det personliga blev politisk – 1970-talets kvinneliga bekännelse och självbiografi* Symposion, Stockholm
- Schaulund, Hanne (1981) ”Marilyn French i Oslo” i *Kvinnefront*, nr 3
- Schutz, Alfred (1975) *Hverdagslivets sociologi*, tekststudvald og indledning ved Boel Ulff-Møller, oversat av Lisbeth Eriksen, Reitzel; Kjøbenhavn
- Skinner, Quentin (1988) «Motives, intentions and the interpretation of texts» i Tully, James (ed.) *Meaning and Context. Quentin Skinner and his critics*, Polity Press, Cambridge (Org. utg.år 1969)
- Taylor, Charles (2002 [94]) «Foucault om frihet og makt» s. 288–310 i *Agora* nr. ¾
- Van Gelder, Lindsay (1978) «A Year Later: The Lure of *The Women's Room*» I *Ms.* April 1978
- Weber, Max (1999) *Verdi og handling*, oversatt av Helge Jordheim, Pax, Oslo (org. utg.år 1920 – 1966)
- Wittgenstein, Ludvig (1967) *Philosophical investigations*, Blackwell, Oxford
- Woolf, Virginia (2006) *Et eget rom*, Oversatt fra engelsk av Daisy Schjelderup, forord av Bjørg Vindsetmo, Gyldendal, Oslo (Org. utg.år 1929)

NOTATSERIE ROKKANSENTERET (ISSN 1503–0946)

Notatene kan bestilles fra Rokkansenteret, tlf. 55 58 97 10,

e-post: post@rokkann.uib.no, www.rokkansenteret.uib.no

2009

- 1-2009 *Ole Andreas Danielsen*: «Norsk sentralforvaltning under EØS-avtalen». January 2009.
- 2-2009 *Lise Hellebø Rykkja*: «Øvelse gjør mester? Øvelser som virkemiddel for bedre krisehåndtering og samfunnsikkerhet». March 2009
- 3-2009 *Synnøve Skarsbø Lindtner*: «Hvem har makt over teksten? Marilyn Frenchs kvinner, lest i lys av Giddens' og Foucaults bidrag til aktør- og strukturdebatten». March 2009

2008

- 1-2008 *Tom Christensen and Per Lægneid*: «Living in the past? – tenure and attitudes in the central civil service». January 2008.
- 2-2008 *Jan-Kåre Breivik og Bodil Ravneberg*: «Rom for refleksjon. Kirkens Bymisjon og oppfølging av bostedsløse». April 2008.
- 3-2008 *Hans-Erik Ringkjøb og Jacob Aars*: «Får vi også vere med? Om kvinner i norsk lokalpolitikk». Mai 2008.
- 4-2008 *Anne Lise Fimreite og Per Lægneid*: «Byråkrati og partnerskap hånd i hånd? Om samordningsutfordringer i NAV». Mai 2008.
- 5-2008 *Ole Johnny Olsen*: «Institusjonelle endringsprosesser i norsk fag- og yrkesutdanning. Fornyelse eller gradvis omdannelse?». Mai 2008.
- 6-2008 *Anne Lise Fimreite and Per Lægneid*: «Reorganizing the Welfare State Administration. May 2008.
- 7-2008 *Tom Christensen and Per Lægneid*: «Administrative Reforms and Competence in Central Government Organizations». June 2008.
- 8-2008 *Soanaug Fjær*: «Nordisk samfunnsvitenskaplig forskning om alkohol og narkotika. Utviklingsstrekk og endringer i alliansen mellom kunnskapsproduksjon og politikk». Juni 2008.
- 9-2008 *Jill Loga*: «Kunsten å balansere mellom kreativitet og psykisk helsearbeid. Evaluering av Galleri VOX/Vågsbunnen Fellesatelier». Juni 2008.
- 10-2008 *Jostein Askim, Tom Christensen, Anne Lise Fimreite, Per Lægneid*: «Challenges and effects of administrative reform – Reorganizing the Norwegian welfare administration». August 2008.
- 11-2008 *Jostein Askim, Tom Christensen, Anne Lise Fimreite, Per Lægneid*: «Implementation of Merger: Lessons from the Norwegian Welfare Bureaucracy». August 2008.
- 12-2008 *Lise Hellebø Rykkja*: «Fjernivåperspektiv og krisehåndtering». Oktober 2008.
- 13-2008 *Tom Christensen and Per Lægneid*: «Scope, effects and driving forces». November 2008.
- 14-2008 *Anne Lise Fimreite*: «Mission impossible made possible? – Tenkning og argumentasjon bak partnerskapet mellom stat og kommune i NAV». Desember 2008.
- 15-2008 *Knut Grove*: «One Landscape – Differing Eyes. The Interface of the Past for the Future in the Norwegian Fjord Landscape». December 2008.
- 16-2008 *Knut Grove*: «Det kulturelle Hardanger. Hardingen, regionen og fellesskapa. Desember 2008.
- 17-2008 *Jan-Erik Askildsen, Oddvar Kaarbøe and Tor Helge Holmås*: «Monitoring prioritization in a public health care sector». December 2008.
- 18-2008 *Tor Helge Holmås, Sverre-Åge Dahl and Frode Skjeret*: «Attitudes towards sickness absence in the Nordic countries». December 2008.

2007

- 1-2007 *Kari Ludvigsen og Svanaug Fjær*: «Varig bolig framfor hospits». Februar 2007.
- 2-2007 *Kari Ludvigsen og Reidun Faye*: «Botilbud for ressurskrevende brukere innen lokal helsetjeneste i omstilling. Evaluering av prøveprosjektet Bufellesskapet Vik i Jondal kommune». May 2007.
- 3-2007 *Tom Christensen and Per Læg Reid*: «NPM and Beyond – Leadership, Culture, and Demography». June 2007.
- 4-2007 *Tord Skogedal Lindén*: «Unearthing a European Union Family Policy. The Impact of Social Protection Policies». August 2007.
- 5-2007 *Tom Christensen and Per Læg Reid*: «The Challenge of Coordination in Central Government Organizations». October 2007.
- 6-2007 *Tom Christensen and Per Læg Reid*: «The Regulatory Orthodoxy in practice» November 2007
- 7-2007 *Hilde Randi Høydal*: «Samordning av samfunnsikkerhet i norsk sentralforvaltning» November 2007
- 8-2007 *Tom Christensen, Anne Lise Fimreite and Per Læg Reid*: «Crisis management – The Case of Internal Security in Norway». December 2007
- 9-2007 *Torkel Graham – Haga*: «Myten om et integrert tilsyn; en studie av Mattilsynets etablering og drift» Desember 2007.

2006

- 1-2006 *Martin Byrkjeland*: «Høgare utdanningstilbud på Vestlandet og i Agder-fylka». May 2006.
- 2-2006 *Svanaug Fjær*: «Dagsverket – lavterskel arbeidstilbud for rusavhengige. Evalueringsrapport». June 2006.
- 3-2006 *Birgit Skjelbred-Knuksen Valde*: «Norsk anti-korrupsjonspolitik – svar på behov eller utløst av en internasjonal trend». June 2006.
- 4-2006 *Håkon Høst*: «Kunnskapsstatus vedrørende rekruttering og utdanning til pleie- og omsorgstjenestene i nordiske land». June 2006.
- 5-2006 *Ingrid Helgøy, Sturla Herfindal og Torgeir Sveri*: «Undersøkelse av hovedfags- og masterstudenters gjennomføring og vurdering av studiesituasjonen». Juni 2006.
- 6-2006 *Tom Christensen and Per Læg Reid*: «The whole-of-government approach – regulation, performance, and public-sector reform». August 2006.
- 7-2006 *Martin Byrkjeland*: «Kortare arbeidstid – Eit oversyn over diskusjonen om arbeidstidsforkortingar i Noreg 1880–2006». August 2006.
- 8-2006 *Even Nilssen*: «The EU Fight Against Poverty and Social Exclusion. Activation, Targeting and the Sustainability of the Welfare State». November 2006.
- 9-2006 *Merethe Mæland Bertelsen*: «Omorganisering av konkurransetilsynet». November 2006.
- 10-2006 *Rune Eriik*: «European Pension Policy Initiatives and National Reforms: Between Financial Sustainability and Adequacy». December 2006.
- 11-2006 *Kaia Christina I. Graham-Haga*: «Utvikling av forvaltningsrevisjon i Norge». December 2006.
- 12-2006 *Tom Christensen and Per Læg Reid*: «Modern Regulatory Agencies – Professional and Judicial Objectivity or Increased Complexity in Decision-Making?» December 2006.
- 13-2006 *Per Læg Reid, Paul G. Roness and Kristin Rubecksen*: «Modern Management Tools in Norwegian State Agencies: Regulation Inside Government or Shopping Basket?». December 2006.
- 14-2006 *Tom Christensen, Anne Lise Fimreite and Per Læg Reid*: «Reform of the Employment and Welfare Administrations – the Challenges of Co-ordinating Diverse Public Organisations». December 2006.

2005

- 1-2005 *Ivar A. Lima og Agnete Vabø*: «Instituttstruktur og fakultetsorganisering ved HF-fakultetet, Universitetet i Bergen». May 2005.
- 2-2005 *Dag Arne Christensen og Jacob Aars*: «Modalen: Fra off-road til on-line på 25 år». May 2005.
- 3-2005 *Nanna Kildal*: «Fra arbeidsbegrepets historie: Aristoteles til Marx». May 2005.

- 4–2005 *Per Læg Reid, Paul G. Roness and Kristin Rubecksen*: «Autonomy and Control in the Norwegian Civil Service: Does Agency Form Matter?». September 2005.
- 5–2005 *Per Læg Reid, Paul G. Roness and Kristin Rubecksen*: «Regulating Regulatory Organizations: Controlling Norwegian Civil Service Organizations». September 2005.
- 6–2005 *Tom Christensen and Per Læg Reid*: «Regulatory Reforms and Agencification». November 2005.
- 7–2005 *Anne Lise Fimreite and Per Læg Reid*: «Specialization and Coordination: Implications for Integration and Autonomy in a Multi-Level System». November 2005.
- 8–2005 *Per Læg Reid, Paul G. Roness and Kristin Rubecksen*: «Performance Management in Practice – The Norwegian Way». November 2005.
- 9–2005 *Stig Hellenen*: «Omstilling i Arbeidstilsynet: Tilsynsmeldingens konsekvenser for strategi og organisering». November 2005.
- 10–2005 *Per Læg Reid, Runolfur Smari Steinthorsson and Baldur Thorhallsson*: «Europeanization of Nordic Central Governments: Towards a Transnational Regulatory State?». November 2005.
- 11–2005 *Kari Ludvigsen and Kari Tove Elvbakken*: «The Public, the Mother and the Child. Public Health Initiatives Promoting the Strong and Happy Child – Focusing on Food and Mental Health». December 2005.
- 12–2005 *Rune Ervik and Ingrid Helgøy*: «Overcoming the Barriers and Seizing the Opportunities for Active Ageing in Norway: Report from an Expert Panel Meeting». December 2005.
- 13–2005 *Ingrid Helgøy*: «Active Ageing and the Norwegian Health Care System». December 2005.
- 14–2005 *Martin Byrkjeland og Knut Grove*: «Perspektiv på bygdeutvikling». December 2005.
- 15–2005 *Haldor Byrkjeflot*: «The Rise of a Healthcare State? Recent Healthcare Reforms in Norway». December 2005.
- 16–2005 *Monica Skjöld Johansen*: «Penga eller livet? Lederutfordringer i det reformerte norske sykehusvesenet». December 2005.
- 17–2005 *Kirsti Malterud, Kari Tove Elvbakken og Per Solvang*: «Helsekameratene. Gruppe for flerfaglig forskning om helse og sykdom i kulturelt perspektiv, Universitetet i Bergen 1999–2005». December 2005.

2004

- 1–2004 *Dag Olaf Torjesen and Hallgeir Gammelsæter*: «Management Between Autonomy and Transparency in the Enterprise Hospital». January 2004.
- 2–2004 *Haldor Byrkjeflot and Simon Neby*: «The Decentralized Path Challenged? Nordic Health Care Reforms in Comparison». January 2004.
- 3–2004 *Tom Christensen and Per Læg Reid*: «The Fragmented State – the Challenges of Combining Efficiency, Institutional Norms and Democracy». March 2004.
- 4–2004 *Morten Dyrdal*: «Europeisering av tilsynsmyndigheter i Norge og Sverige». Mars 2004.
- 5–2004 *Karsten Vrangbæk and Katarina Østergren*: «The Introduction of Choice in Scandinavian Hospital Systems. Arguments and Policy Processes in the Danish and the Norwegian Case». March 2004.
- 6–2004 *Marit Tjomsland*: «Internationalization at Norwegian Universities and Colleges after the Quality Reform». April 2004. The Globalization Program.
- 7–2004 *Hans-Tore Hansen, Anne Hege Trædal-Henden, Olaf Jürgens and Wolfgang Voges*: «Poverty among Households with Children: A Comparative Study of Lone Parents and Couples with Children in Norway and Germany». April 2004.
- 8–2004 *Renate Storetvedt Lien og Arnhild Taksdal*: «Integrering av kjønnsperspektiv i offentlig tjenesteproduksjon og planlegging». Mai 2004.
- 9–2004 *Ingrid Helgøy og Synnøve Serigstad*: «Tilsyn som styringsform i forholdet mellom staten og kommunene». May 2004.
- 10–2004 *Morten Dyrdal*: «Legemiddeltilsyn og europeisering». September 2004.
- 11–2004 *Bodil Ravneberg*: «Økonomiske insentiv i arbeidslinjen, virker det? Evaluering av forsøksordning med kvalifiseringsstønad i 'Prosjektet Amalie' i Åsane». October 2004.
- 12–2004 *Per Læg Reid and Synnøve Serigstad*: «Organizing for Homeland Security: The Case of Norway». November 2004.

- 13–2004 *Ivar Bleiklie*: «Institutional Conditions and the Responsibilities of Universities». November 2004.
- 14–2004 *Lise Hellebø*: «Food Safety at Stake – the Establishment of Food Agencies». November 2004.
- 15–2004 *Katarina Østergren*: «The Institutional Construction of Consumerism. A Study of Implementing Quality Indicators». November 2004.
- 16–2004 *Ingrid Helgøy and Anne Homme*: «Governance in Primary and Lower Secondary Education. Comparing Norway, Sweden and England». November 2004.
- 17–2004 *Tom Christensen, Per Læg Reid and Inger Marie Stigen*: «Performance Management and Public Sector Reform: The Norwegian Hospital Reform». December 2004.
- 18–2004 *Tom Christensen and Per Læg Reid*: «Regulatory Agencies – The Challenges of Balancing Agency Autonomy and Political Control». December 2004.
- 19–2004 *Dag Arne Christensen*: «Velferdsstat, rettighetslovgivning og lokalt selvstyre». Desember 2004.
- 20–2004 *Kristin Rubecksen*: «Civil Service Organizations in Norway: Organizational Features and Tasks». December 2004.
- 21–2004 *Kjell Erik Lommerud, Odd Rune Straume and Lars Sjørgard*: «National Versus International Mergers in Unionised Oligopoly». December 2004. The Globalization Program.
- 22–2004 *Birte Folgerø Johannessen*: «Ledelse og evidens i det psykiske helsevernet, konsekvenser for kunnskapsforståelse og organisering». December 2004.
- 23–2004 *Jacob Aars og Svein Kvalvåg*: «Politiske uttrykksformer i en bykontekst». December 2004.
- 24–2004 *Ingrid Helgøy*: «Active Ageing in the Labour Market. Country Report – Norway». December 2004.
- 25–2004 *Torgeir Sveri*: «Strukturer og reformer. En kvalitativ analyse av reformen 'Enhetlig ledelse' sett i lys av sykehusets arbeidsorganisering». December 2004.
- 26–2004 *Stig Hellenen*: «Arbeidstilsynets rollekonflikt: Vekslede tilsynsstrategier mellom kontroll og veiledning». December 2004.
- 27–2004 *Kjell Erik Lommerud, Frode Meland and Odd Rune Straume*: «Globalisation and Union Opposition to Technological Change». December 2004. The Globalization Program.
- 28–2004 *Frode Meland*: «A Union Bashing Model of Inflation Targeting». December 2004. The Globalization Program.

2003

- 1–2003 *Tom Christensen og Per Læg Reid*: «Politisk styring og privatisering: holdninger i elitene og befolkningen». March 2003.
- 2–2003 *Ivar Bleiklie, Per Læg Reid and Marjoleine H. Wik*: «Changing Government Control in Norway: High Civil Service, Universities and Prisons». March 2003.
- 3–2003 *Badi H. Baltagi, Espen Bratberg and Tor Helge Holmås*: «A Panel Data Study of Physicians' Labor Supply: The Case of Norway». March 2003. HEB.
- 4–2003 *Kjell Erik Lommerud, Frode Meland and Lars Sjørgard*: «Unionised Oligopoly, Trade Liberalisation and Location Choice». March 2003. The Globalization Program.
- 5–2003 *Lise Hellebø*: «Nordic Alcohol Policy and Globalization as a Changing Force». April 2003.
- 6–2003 *Kim Ove Hommen*: «Tilsynsroller i samferdssektoren». April 2003.
- 7–2003 *Tom Christensen and Per Læg Reid*: «Trust in Government – the Significance of Attitudes Towards Democracy, the Public Sector and Public Sector Reforms». April 2003.
- 8–2003 *Rune Ervik*: «Global Normative Standards and National Solutions for Pension Provision: The World Bank, ILO, Norway and South Africa in Comparative Perspective». April 2003. The Globalization Program.
- 9–2003 *Nanna Kildal*: «The Welfare State: Three Normative Tensions». May 2003.
- 10–2003 *Simon Neby*: «Politisk styring og institusjonell autonomi – tre illustrasjoner». May 2003.
- 11–2003 *Nina Beroven*: «Cross National Comparison and National Contexts: Is what we Compare Comparable?». July 2003. The Globalization Program.
- 12–2003 *Hilde Hatleskog Zeiner*: «Kontrollhensyn og kontrollpraksis. En studie av Food and Veterinary Office (FVO)». August 2003.
- 13–2003 *Nanna Kildal*: «Perspectives on Policy Transfer: The Case of the OECD». August 2003.

- 14-2003 *Erik Allardt*: «Two Lectures: Stein Rokkan and the Twentieth Century Social Science». «Den sociala rapporteringens tidstypiska förankring». September 2003.
- 15-2003 *Ilcheong Yi*: «The National Patterns of Unemployment Policies in Two Asian Countries: Malaysia and South Korea». September 2003. The Globalization Program.
- 16-2003 *Dag Arne Christensen*: «Active Ageing: Country Report Norway». November 2003.
- 17-2003 *Kim Ove Hommen*: «Tilsynspolitikk i Norge: Utflytting og autonomi». November 2003.
- 18-2003 *Dag Arne Christensen, Rune Ervik and Ingrid Helgøy*: «The Impact of Institutional Legacies on Active Ageing Policies: Norway and UK as Contrasting Cases». December 2003.
- 19-2003 *Ole Frithjof Norheim og Benedicte Carlsen*: «Legens doble rolle som advokat og portvakt i Fastlegeordningen. Evaluering av fastlegeordningen». December 2003. HEB.
- 20-2003 *Kurt R. Brekke og Odd Rune Straume*: «Pris- og avanseregulering i legemiddelmarkedet. En prinsipiell diskusjon og en vurdering av den norske modellen». Desember 2003. HEB.
- 21-2003 *Per Læg Reid, Vidar W. Rolland, Paul G. Roness and John-Erik Ågotnes*: «The Structural Anatomy of the Norwegian State 1947–2003». December 2003.
- 22-2003 *Ivar Bleiklie, Haldor Byrkjeflot and Katarina Östergren*: «Taking Power from Knowledge. A Theoretical Framework for the Study of Two Public Sector Reforms». December 2003. ATM.
- 23-2003 *Per Læg Reid, Ståle Opedal and Inger Marie Stigen*: «The Norwegian Hospital Reform – Balancing Political Control and Enterprise Autonomy». December 2003. ATM.
- 24-2003 *Håkon Høst*: «Kompetansemåling eller voksenutdanning i pleie- og omsorgsfagene? Undervisningsrapport fra en studie av pleie- og omsorgsutdanningene». December 2003.
- 25-2003 *Kjell Erik Lommerud, Odd Rune Straume and Lars Sjørgard*: «Downstream merger with upstream market power». The Globalization Program. December 2003.
- 26-2003 *Ingrid Drexel*: «Two Lectures: The Concept of Competence – an Instrument of Social and Political Change». «Centrally Coordinated Decentralization – No Problem? Lessons from the Italian Case». December 2003.

2002

- 1-2002 *Håkon Høst*: «Lærlingeordning eller skolebasert utdanning i pleie- og omsorgsfagene?». April 2002.
- 2-2002 *Jan-Kåre Breivik, Hilde Haualand and Per Solvang*: «Rome – a Temporary Deaf City! Deaflympics 2001». June 2002.
- 3-2002 *Jan-Kåre Breivik, Hilde Haualand og Per Solvang*: «Roma – en midlertidig döv by! Deaflympics 2001». June 2002.
- 4-2002 *Christian Madsen*: «Spiller det noen rolle? – om hverdagen på nye og gamle sykehjem». June 2002.
- 5-2002 *Elin Aasmundrud Mathiesen*: «Fritt sykehusvalg. En teoretisk analyse av konkurranse i det norske sykehusmarkedet». June 2002. HEB.
- 6-2002 *Tor Helge Holmås*: «Keeping Nurses at Work: A Duration Analysis». June 2002. HEB.
- 7-2002 *Ingvild Halland Ørnsrud*: «Mål- og resultatstyring gjennom statlige budsjettreformer». July 2002.
- 8-2002 *Torstein Haaland*: «Tid, situasjonisme og institusjonell utakt i systemer». July 2002.
- 9-2002 *Kristin Strømsnes*: «Samspillet mellom frivillig organisering og demokrati: Teoretiske argument og empirisk dokumentasjon». August 2002.
- 10-2002 *Marjoleine Hooijkaas Wik*: «Mangfold eller konformitet? Likheter og forskjeller innenfor og mellom fem statlige tilknytningsformer». August 2002.
- 11-2002 *Knut Helland*: «Den opprinnelige symbiosen mellom fotball og presse». September 2002.
- 12-2002 *Nina Beroven*: «National Politics and Global Ideas? Welfare, Work and Legitimacy in Norway and the United States». September 2002. The Globalization Program.
- 13-2002 *Johannes Hjellbrekke*: «Globalisering som utfordring til samfunnsvitskapane». September 2002. Globaliseringsprogrammet.
- 14-2002 *Atle Møen*: «Den globale produksjonen av symbol og kunnskap. Verdsflukt og verdsherredømme». September 2002. Globaliseringsprogrammet.
- 15-2002 *Tom Christensen and Per Læg Reid*: «Complex Patterns of Interaction and Influence Among Political and Administrative Leaders». October 2002.

- 16–2002 *Ivar Bleiklie*: «Hierarchy and Specialization. On Institutional Integration of Higher Education Systems». Oktober 2002.
- 17–002 *Per Læg Reid, Runolfur Smari Steinthorsson and Baldur Thorhallsson*: «Europeanization of Public Administration: Effects of the EU on the Central Administration in the Nordic States». November 2002.
- 18–2002 *Tom Christensen and Per Læg Reid*: «Trust in Government — the Relative Importance of Service Satisfaction, Political Factors and Demography». November 2002.
- 19–2002 *Marit Tjomsland*: «Arbeidsinnvandrings situasjonen i Norge etter 1975». November 2002. Globaliseringsprogrammet.
- 20–2002 *Augustín José Menéndez m.fl.*: «Taxing Europe. The Case for European Taxes in Federal Perspective». December 2002. The Globalization Program.
- 21–2002 *Fredrik Andersson and Kai A. Konrad*: «Globalization and Risky Human Capital Investment». December 2002. The Globalization Program.
- 22–2002 *Fredrik Andersson and Kai A. Konrad*: «Human Capital Investment and Globalization in Extortionary States». December 2002. The Globalization Program.
- 23–2002 *Anne Lise Fimreite, Yngve Flo and Jacob Aars*: «Generalistkommune og oppgavedifferensiering. Tre innlegg». December 2002.
- 24–2002 *Knut Grove*: «Frå privat initiativ til kommunalt monopol. Lysverk, sporvegar og renovasjon i Bergen og Oslo 1850–1935». December 2002.
- 25–2002 *Knut Grove*: «Mellom 'non-intervention' og 'samfundsvillie'. Statleg og kommunal regulering av økonomisk verksemd i Norge på 1800-talet». December 2002.
- 26–2002 *Dag Arne Christensen*: «Hovedtyper av valgordninger. Proporsjonalitet eller politisk styring?». December 2002.
- 27–2002 *Jan Erik Askildsen, Badi H. Baltagi and Tor Helge Holmås*: «Will Increased Wages Reduce Shortage of Nurses? A Panel Data Analysis of Nurses' Labour Supply». December 2002. HEB.
- 28–2002 *Sturla Gjesdal, Peder R. Ringdal, Kjell Haug and John Gunnar Mæland*: «Medical Predictors of Disability Pension in Long-Term Sickness Absence. December 2002. HEB.
- 29–2002 *Dag Arne Christensen and Jacob Aars*: «Teknologi og demokrati. Med norske kommuner på nett!». December 2002.
- 30–2002 *Jacob Aars*: «Byfolk og politikk. Gjennomgang av data fra en befolkningsundersøkelse i Bergen, Oslo og Tromsø». December 2002.
- 31–2002 *Hjørdis Grove*: «Kommunaliseringsprosessen i Århus 1850–1940». December 2002.

